

kultúra egységében megvalósuló testvériesség álmával szeretne takarózni, a kívülről fenyegető zord idő ellen. Szinte hihetetlen, hogy a szerbesítés állampolitikájával is fenyegetett kisebbségi kultúrában a művelt és igényes Szenteleky többek között ilyen valósággal szégyenteljes megalkuvásokra kényszerül: „Kevesen vagyunk és ezért egy-két dilettánsnak mégis meg kell bocsátanunk.” A rációt ekkor a mítosz kódösíti el, a társadalom realitását a kisebbség közösségi fikciója helyettesíti, a felismerést a megszépítés homályosítja el.

A mai gyökeresen megváltozott feltételek mellett is érvényes koncepciót Bosnyák István szerint — mind az esztétika, mind pedig a forradalmi gyakorlat területén — a *Híd*-mozgalom teremti meg. A szociális érzékenységet is mutató fiatalok cselekvésprogramja az esztétikát is a társadalmi harc fegyverévé teszi — kár azonban, hogy a szerző nem tér ki az elmélet és a művészi igénnyel készült szövegek szembesítésére. Így a háború előtti *Híd* művészetének megnyugtató kiértékelése még várat magára. Bosnyák a kritikátlanúságba süllyesztő egység-elmet szinte teljes egészében a *Kalangya* számlájára írja, majd — a helyzet megismétlődésére érezve rá — a háború utáni kultúrpolitikai csatározásokban mutatja ki. Az igazi megoldás szerinte a komplexusok nélküli nyitottság, a beteges önvédelem feladása. Ez azonban csak perspektivikus elmélet, tiszta képet akkor kapnánk, amennyiben sokoldalú és becsületes felméréseket végeznénk művelődésünk háború előtti, valamint azt követő állapotáról.

VAJDA Gábor

AZ IDŐ CSOMÓPONTJAI

Juhász Erzsébet: *Homorítás*, Forum Kiadó, Újvidék, 1980

Öt évvel ezelőtt Juhász Erzsébet *Fényben fénybe, sötétben sötétbe* című novellás kötetéről szólva használta egyik kritikusa a most megjelent regény címének előképét: „Önmagától, valós lététől szeretne szabadulni, elhagyni önmagát, hogy belefeledkezessen a fikcióban megteremtett homorú valóság törvényrendszerébe.” Az akkori melléknév most főnévi változatban áll a könyv címlapján. Ezért talán nem beleértés, hogy a *homorítás* a regény valóságos kulcsszava. Annál is inkább, hiszen szorosan kapcsolódik az idő fogalmához, mivel a *Homorítás* nem más, mint négy nemzedék sorsának rendkívül tömör és különös hangvételű írói bemutatása.

A kilenc fejezetre osztott regény kezdő és befejező része visel csak címet: ouverture (nyitány), illetve kóda (befejező rész). A zenéből köl-

csönzött két szó arra utal, mintha a szerző egy több szólamú zenemű példáját követné. S ebben van is valami. Mert minden fejezet egy-egy hős képzettársításos monológja, melybe észrevétlenül szövődnek be itt-ott más hősök szavai. A nyitányt Bódy Miklós és Júlia mondja el, a második szövegrészt Kálmán, a fiuk, a harmadikat annak felesége, a negyediket és a hetediket Éva, a lányuk, és ilyen módon jut szóhoz még két fontos regényhős: Tibor és Dániel is. A cselekménysor aránylag gyorsan bontakozik ki előttünk. Bódy Kálmán és felesége, valamint Éva lányuk tragikus története azonnal a középpontba kerül. Egy-egy fontos eseményről (például Kálmán és Éva haláláról) többször is hallunk a regényben, de minden alkalommal más-más szereplő vallomásából. A regény elején mintha a történeten lenne a hangsúly, egy hosszú, évtizedeket felvillantó történet előadásán, később azonban rájövünk, hogy a *Homorítás* több ennél: egy elmagányosodási folyamat eredeti megjelenítése.

A szerző a Bódy család történetének csomópontjait keresi, azok köré tömöríti a regényt. Ezért áll tőle távol az események időrendi, folyamatos előadása, ezért változtat gyakran teret és idősíkot. Ettől függetlenül azonban világosan kivehetők a hősök magatartását és világképét formáló események. Más szóval: itt a külső történések alakítják az emberi arculatokat. A mintegy tíz szereplőt felvonultató regénynek három hőse van: az egyik oldalon Kálmán és Éva, a másikon pedig Jolán. Éva gyermeke, Ádámka, valójában a nagypapa és az anya szellemi örököse, bár erre csak jelzésszerűen utal a regény. A Kálmán—Éva vonalon önmagukba forduló emberek jelennek meg. Társuk a magány, hátat fordítanak az életnek. Ebből az élethelyzetből jut el Kálmán az öngyilkossáig. Mindkettőjük életében van azonban egy rövid szakasz, amikor, haláluk előtt, mintegy „elszámolnak” önmagukkal és környezetükkel. Ezekbe a percekbe tömöríti az író egész sorsukat, belőle fakadó világképüket. A „besűrités”, az idő összevonása egy pontba, egyáltalán az idő kulcsszerepe a regény szemmel látható sajátossága.

Érdeemes ezért felidézni Juhász Erzsébet hőseivel elmondott gondolatait az időről. Kálmán így vall az életéről és az időről: „Ez az első olyan esemény, amelytől számítva ő már sejteni kezdte, az időt nem a folyamatos elmúlás, illetőleg az emlékezés és a felejtés közötti ingamozgás határozza meg, a halmazállapota az, ami változni kezd: sűrűsödik. Sűrűsödik, és érzi, neki már tán csak napok, órák vannak hátra, mindaz, ami ő volt, lassan elszivárog, mert hiába akarná már visszaidézni, összesűrűsödött, áthatolhatatlanná vált az egész hatvanegyes évnyi idő, amit maga mögött hagyott. S nélkülül a hatvanegyes évnyi idő nélkül mindaz, amit ő reggeltől estig végigcsinál, teljesen elveszíti minden jelentését és értelmét. Maholnap nem marad belőle más, csak egy marionett-bábu, amit megmaradt hozzátartozói pusztá létükkel végigrángatnak lakásuk és kertjük jól ismert útvonalain, akár egy ódivatú bábszínház

idejétm'lt díszletei között a rég lerombolt nézőtér üres tekintete előtt." Kálmán felismerte unokája, Adámka, furcsaságát, és megállapítja: „Adámka, rövid kis létezésével, az ő szemében maga volt az összesűrűsödött, kioldódni örökre képtelen idő eleven megtestesülése. Elmondhatatlan szeretettel és szánalommal igyekezett együtt játszani vele. Abban reménykedett, hogy mivel csak játékról van szó — játékból fel tud tán engedni örökös szorongása; és Adámban is megmozdul az egyszer és mindenkorra gúzsba kötött idő, mely mások számára egy-egy személyes, egyedi és megismételhetetlen élet megélésének a lehetőségét jelenti.” Éva a kórházi ágyon elmélkedik sorsáról és az időről: „Ahogy az idő múlik, egyre elképzelhetlenebbé válik számára, hogy gyereke születik. Akárháza zárlat képződött volna tudatában. Nem képes realisan felfogni az időt. Néhány évvel későbbi valóságként, de ma, holnap vagy holnapután? Valahonnan mindig hiányzik egy láncszem. Befejezhetetlen, kikereshetetlen benne minden. Hát őt már semmi sem képes végre beszorítani saját helyzetének kötöttségébe? Csak a megszakítások sokasodó árcai... De vajon mindez az időn múlik? Mi az idő? Napok és hetek és évek talán? Nem igaz! Az idő a szünet. Érzelmi lebénulás. Istentelenül világos önértékelés... Homorítás.” Kálmán és Éva tudatában vannak gúzsbakötöttségüknek, kitarulkozásra képtelenek. Így Jolán sem lehetett képes betörni férje bensőjébe, hiába kísérelte meg megközelíteni, mindig valóságos falba ütközött. Ellentétben Kálmánnal, Jolán tudatosan átolta kapcsolatukat a külvilággal. Mindenre emlékszik, Kálmán mindent el akar felejtani. Lánya halála után úgy érezte, hogy „botrányba fulladt egész élet”. Éva életének központjában Dániel iránt érzett beteljesületlen szerelme áll. Talán ez kényszeríti a bezárkózásra. A hetedik rész tulajdonképpen az ő, halál előtti, lázalmas gondolatait közli. Megrendítő a befejező fejezet: Jolán öregségére teljesen egyedül maradt, már csak emlékeiből él. És amikor az olvasó eljut az utolsó mondatig („Édes, jó Jolán, édes Mindannyian!”), úgy érzi, a szerző nosztalgikusan és mély emberséggel búcsúzik hőseitől.

A regény kezdete olvasmányosnak minősíthető, a modern irodalomhoz némileg hozzászókkott olvasó rövid „bemelegítés” után aránylag könnyen követi a mondanivalót. A továbbiakban azonban a cselekményesség szintje teljesen kimerül, alakulása sem vonzó már, mert ismert, marad tehát a hősök kisvilága. Az pedig mind több teret kap. Mind fokozottabb a gondolati tömörítés, ugyanakkor mind szaggatottabbá válik a képzettársításos technika, a regény mintha elemeire bomlana. Különösképpen vonatkozik ez Éva kórházi monológjára, amely lidérces vallo-más a haldoklás perceiben. De ilyen az ötödik fejezet is, Tibor monológja. A nyelvvel, akárcsak novellás kötetében, magabiztosan bánó író itt gyakran túl merészen rövidít vagy általánosít, néha az érthetőség kárára is. Ettől függetlenül Juhász Erzsébet újra bebizonyította, hogy alapos ismerője az emberi léleknek, minden kis rezdüléséről kórtani pon-

tossággal számol be. Ugyanakkor nagyon érezhető, hogy minden hőse mögött ő maga áll, mindannyian az ő intellektuális nyelvén szólalnak meg. Azt bizonyítja ez, hogy hőseivel leginkább csak lelkileg azonosul, a beszédformákban nemigen tesz köztük különbséget, mégis meg kell állapítani, hogy novellás kötetéhez képest a *Homorítás* az írói ábrázolás technikájában is jelentős előrelépés.

Minek is minősíthetnénk a *Homorítást*? Talán tömör vallomásnak a polgárság középrétege életéről, mely nemcsak a külső körülmények hatására vezet a teljes bezárkózáshoz. Ezt a magányhoz vezető utat Juhász Erzsébet meggyőző írói eszközökkel adta elő, és hiteles emberi dokumentumokkal bizonyította. Kétségtelen, hogy a *Homorítás* írói pályájának fontos állomása.

VARGA István

S Z Í N H Á Z

MINDENT A KERTBE!

Csengetések, hangoskodó hellók, nevetések, egymásba fonódó sztereotip mondatfoslányok előzik meg a belépőket. Vendégek érkeznek a garden partyra. Citromsárga, narancssárga, piros, ezüstszürke női ruhák színskálája bontakozik ki szemünk előtt. Ami azonban a szemnek jól eső látvány — a combtőig fellibbenő kelmék játéka —, az ellen tiltakozik az értelem. Ugyanis Beryl, Louise, Cynthia, Jenny látszatra erkölcsös életet élő tisztas feleségek és családanyák. Azt, hogy heti néhány délután férfiakat kielégítő műintézetben keresik meg az üvegházás kertre, a második autóra, a szép ruhákra, az exkluzív nyaralásra valót, igyekeznek eltitkolni nemcsak a világtól, környezetüktől, hanem egymástól is. Az előadásbeli garden partyra mégis köldökig felmetszett ruhákban, mesterségük címerét fitogtatva érkeznek. Csak az nem veszi észre rajtuk, hogy prostik, aki nem akarja.

A társadalom kritikai célzatú leleplezése — a jómód egyetlen lehetősége az erkölcstelen pénzszerzés — csupán a *színházi ügyetlenség* leleplezéséig jut el. *Naiv önleplezés*, amely a *Mindent a kertbe!* újvidéki előadásának jelképeként is felfogható. Az előadás, amelyet Vajda Tibor rendezett, ahelyett, hogy igyekezett volna elrejtetni a színmű közhelyeit — „Éhes jószág a pénz, rosszul bírja egyedül, apját-anyját kívánja . . . A pénz, az pénz, persze . . . Ha sok a pénz, akkor megront, ha kevés, akkor is megront. Ha pont elég? Sohase elég . . .” —, rendezői és színészi kidolgozatlanágaival, *tozódó ötlettelenségével* vagy